

Elhangzott

1992. január 30. Fortuna Klub

Az esztergomi káptalani iskolát 1272-ben „Sixtus Magister” igazgatta. Ez volt a pecsétje.

KUBINYI ANDRÁS ELŐADÁSA

Egyetem alapítások a középkori Magyarországon

Don der loben schül zu
Sundens in vngre gelege
Die hament mit dem er
bischoff von Gnu

Az Óbudai Egyetem címere XV. sz.

Hölgyeim és uraim, kedves barátaim!

A középkori egyetemeinkről hosszú előadást tartani elég nehéz lenne, hiszen viszonylag kevés adat van, inkább úgy mondanám: középkori egyetemeink és egyetemre járunk. Mielőtt azonban erre rátérnék, utalni kell arra, hogy mi is az a középkori egyetem, mennyiben volt más, mint a mai, mennyiben volt azonos és hogy jöttek ezek létre.

Tulajdonképpen a XII. sz-ra lehet tenni az egyetemek megalakulását, legalább is abban a formában, amiben azután ezek attól kezdve léteztek. Korábban is voltak különböző iskolák, elsősorban a püspöki székhelyek körül, némely szerzetes rendnek az apátságában, amik elsősorban a saját utánpótlás nevelésére szolgáltak. Időnként voltak olyan esetek, mint Nagy Károly idejében, amikor a frank császárnak udvari iskolája volt, amiből sok igen kiváló tudós került ki.

Azt is hozzá kell tenni, hogy gyakorlatilag, mindig, az egész középkoron keresztül volt egy iskola, a királyi udvarban, amely kapcsolatban állott a kancelláriával, az okleveleket írásba foglaló szervvel, ami nem adott fokozatokat, de nyújtott valamiféle gyakorlati tudást, olyat, amire a királyi udvarban szükség volt.

A legfontosabb iskolák a 12. sz.-ban egyrészt Franciaországban voltak, Párizsban és Orleans-ban. Ahol, pl. Párizsban különböző apátságok körül jöttek létre ezek az iskolák. Ezek olyan jelentősek voltak, hogy pl. a Sorbonne-re magyarok is jártak oda III. Béla idejében.

Azt is tudjuk, hogy egy Bethlen nevű magyar diák ott meghalt és ezek után Szt. Genovéva apátja, akihez az iskola tartozott, a szülőknél írt, hogy nem hagyott hátra adosságot maga után és hogy példás életet élt. Azok pedig egy fehér lovat küldtek a temetésre, ami ősi szokás volt, hogy lovat vezetnek a temetésen. Ez mutatja, hogy már a XII. sz. végén a magyarok megfordulnak Európa elég messzi országaiban, hogy tanuljanak.

Ugyanez a helyzet Oxfordban, ahol nem sokkal a párizsi egyetem

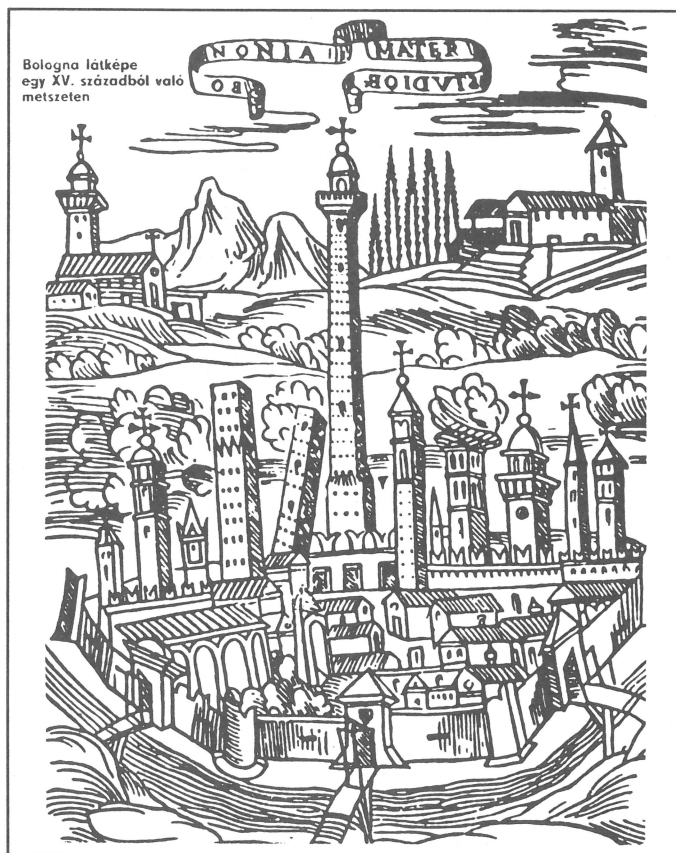
hivatalos létrejötte – XII. sz. – után létrejön az egyetem. Ami talán egy kicsit érdekes és furcsa, hogy az oxfordi egyetem második olyan ismert nem angol születésű diákja magyar volt: egy bizonyos Nicolaus Clericus, egy Miklós nevű klerikus pap, akiről még azt is tudjuk, hogy nem kisebb embertől, mint Oroszlánszívű Richárd angol királytól kapott az 1190-es években ösztöndíjat, még pedig igen magas összeget az oxfordi tanulmányaira.

(Zárójelben megjegyzem, hogy angliai főiskolákon nem csak az oxfordi értem, hanem Washem-et, ami, nem lett később egyetem, de nagyon jelentős hely volt. Itt a XII. sz. végén XIII. sz. elején elég nagy számban lehet magyarokat találni és mindez oda vezet, hogy talán előbb vagy utóbb revidálnunk kell azt az elképzelést, amelyik tagadta, hogy a magyar Aranybulla és az angol Magna Charta között kapcsolat lenne. Hiszen csak néhány évvel előzte meg a Magna Charta az Aranybullát és nagyon sok

rokon vonás van benne. Erre azt szokták mondani, különösen az elmúlt 40 évben, hogy Angliának és Magyarországnak a gazdasági és társadalmi fejlődése nem állt azonos fokon, tehát nem lehetnek egymással kapcsolatban.

Valószínűleg revidálni kell ezt az álláspontot. Fialat kollégám Laszlovszky József foglalkozott az angol–magyar kapcsolatokkal és nagyon érdekes eredményre jutott.)

A harmadik terület, amit említenem kell, Olaszország volt és itt elsősorban Bologna, ahol már a XII. sz. közepén egy jogi iskola jött létre, Palermóban pedig egy orvosi iskola működött. Más iskolák is léteztek. A legfontosabb azonban a bolognai jogi iskola, amelynek a tudósai, tanárai a XII. sz. jogfejlődésre nagyon nagy hatást gyakoroltak, később ebből is egyetem származott. A XIII. sz. elején tanult és tanított ott jogot egy bizonyos Paulus Hungarus, tehát egy Magyar Pál, aki azután Boldog Magyar Pál domonkos rendi szerzetesként került bele az egyháztörténelembe.

Bologna látkepe egy XV. századból való metszeten

Bolognai professzorból Szent Domokos egyik első rendtársa lett és később a kunok missziójában is részt vett.

Ennyit tehát a kezdetekről és előzményekről; a XII. sz. végétől kezdenek kialakulni az egyetemek.

Milyen is volt ezeknek a világa, szervezete? Először is, maga az egyetem elnevezés az universitás szóból származik, ami egyetemességet jelent. Ez a tanárok és diákok egyeteme, együttsége volt, és azt jelentette, hogy a tanárok és diákok együtt alkotják ezt a bizonyos univerzitást. Innen jött a név, mert egyébként scolának, iskolának kellett volna nevezni, esetleg scola major-nak, nagyobb iskolának, de végső sorban ebből indult ki az egyetem név, ami egész Európában, az egész világon az egyetem neve lett. Mi magyarok lefordítottuk jelentését.

Az universitason elég hamar kialakult a négy kar – fakultás.

Első volt a fakultas artium, a két szabad művészetnek a fakultása. Ez tulajdonképpen a mai bölcsészkar őse. Hozzá kell tenni, hogy az ars, jelent művészetet mesterséget is stb. és már az antikvitásban különböző elméletek alakultak ki, hogy hány féle ars létezik. A XII. sz. végén olyan megegyezés felé haladtak, hogy vannak artes mechanical, ami szintén 7 és gyakorlatilag a mesterségeket jelenti és vannak az artes liberales, szabad művészetek.

Ezek a következők: grammatika, retorika, dialektika, ami tulajdonképpen egy alap anyagot jelentett és aki ezt a három „mesterséget” megtanulta, akkor elvégezte a triviumot, a hármas utat. Ez volt a bevezető tanulmány, ha tovább akart menni, akkor jött a következő négy – quadrivium (négyes út): aritmetika geometria, asztronómia és musica. Lefordítani nem érdemes ezeket a neveket, mert köznyelvi névként is szokták használni. Az a fontos, hogy mit kellett akkor a diákoknak tanulniuk: latin nyelvtan és fogalmazás szabályait, pl. bizonyos matematikai és általános ismereteket, beleértve a zeneelméletet is, mint legmagasabb fokát ennek a dolognak. Tulajdonképpen bevezetést jelentett ez az egész.

Ez valóban így igaz, hogy ez bevezetés volt, mivel ha valaki el akarta végezni bármely más fakultást, előtte az artesből meg kellett szereznie az artium magister, a hét szabad művészet mestere fokozatot.

Ez majdnem azt mondhatnám, hogy a középiskolának felelt meg, de talán ezért ezt mégsem mondjuk; hogy miért arról pár gondolatot szöveg kicsit később.

Ha valaki beiratkozott az artes fakultására, el kellett végezni a triviumot és quadriviumot. Egyébként nem szabad azt gondolni, hogy egyszerűen szépen összefoglalták a dolgokat, hiszen nagyon komoly dolgokat csináltak, pl.

latin írókat olvastak és elemeztek. A professzor az anyagból azt vette ki, amit akart. Az egyetemi előadások módszere a következő volt: hogy felolvasást tartottak a professzorok, a diákok jegyezték, esetleg ha volt más leírt szöveg, melléje glosszákat, oldalmegjegyzéseket írtak. A professzor többnyire magasan ült a katedrán és alatta, lábainál ültek a

Mosakodás után kamrájának könyvespultja várta a diákot, hogy a tananyag átméltatása után elinduljon az egyetemi előadásra.

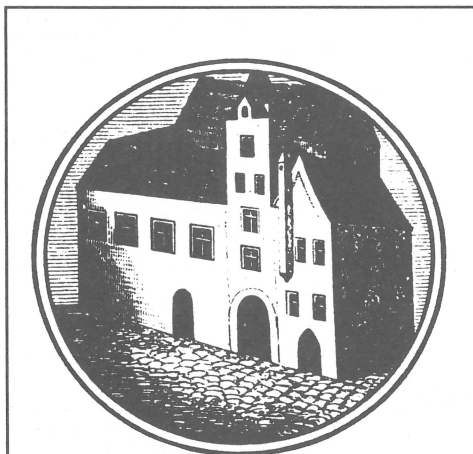
diákok. Ábrázolások is vannak és olyan forrásemlítések is „... amikor én X Y lábainál ültem”. A vizsga és a további dolgok disputáció formájában mentek; vitatkozni kellett. Ez azután különösen a felsőbb tanulmányoknál vált fontossá. Két vizsgát kellett tenni az artes fakultásán. Az első letételekor valaki baccalaurens artium lett, azaz a szabad művészetek babérkoszorúsa. Ha a másik vizsgát is letette, akkor már magister, mester, és ez a magisterség azt jelentette, hogy képesítve van arra, hogy előadásokat tartson. Ha tehát volt hely az egyetemen és az illető ott hajtott maradni, akkor akár másik nap felülhetett a katedrára és előadhatott. Ehhez persze az kell, hogy valamiféle anyagi háttér legyen. Nem minden magiszter, sőt 90%-uk nem maradt ott az egyetemen. A vizsgák után megnyílt az útja bármely felsőbb egyetemi oktatásra.

Ezek után rangsorban következik az orvostudomány, amelytől ebben az időben külön kell választani a sebészetet, amit nem tartottak egyetemi rangúnak. Ezt a kézművesnek számító sebészek, majdnem ugyanúgy, mint a kézműves cégek végezték. Az egyetemen elsősorban megtanították az orvosi szakirodalmat, vissza Hippokratészig és Galenusig, tehát a nagy görög és római orvosok műveiig és a modern dolgokat. Voltak egyes egyetemek, mint pl. Salernó, ahol próbálkoztak boncolással is. Többségében ha valaki az orvosi kart elvégezte, akkor elment valahova orvosnak. Ott is két fokozatot volt, a második fokozat doktornak nevezték, később olykor az artes magiszterét is nevezték doktornak, ami tulajdonképpen tanárt jelent, mivel a Deceo, tanítani szóból származik. Ha tehát valaki az orvostudomány doktorságát megszerezte, akkor neki utána joga is volt

tanítani az egyetemen. Egy magyar vonatkozású késő középkori példával illusztrálom a dolgot, ugyanis a bécsi egyetemen volt egy orvostan-hallgató, aki vad ember volt és mint orvostudományi baccalauren megtámadta professzorait és közölte, hogy azok butaságokat tanítanak. Időnként kizárták, de a végén feleségül vette a bécsi polgármester lányát és ezek után már letette a doktorságot és nyomban professzor is lett. Ugyanaz, aki pár évvel azelőtt a kollégáit mindennek elmondta, két év múlva már ő az Orvos-Kar Dékánja, majd – az 1460-as évek elején vagyunk – kitör a harc III. Frigyes császár és öccse Albert között, a bécsi városi tanács Albert oldalára áll, közben ez az úriember városi tanácsstag lesz, amikor Albert hirtelen meghal és III. Frigyes visszakerülve a hatalomra visszafoglalja Bécset és a polgármestert kivégzik: ez az úriember – Kirchhammernek hívták – elmenekül Magyarországra és Budán lesz orvos. Veje volt az a Papp János, aki könyvkiadóként működött a XVI. sz. elején.

A következő kar volt a jogi, itt kétféle jogot tanítottak, és bármelyikből meg lehetett szerezni a két fokozatot. A második itt is a doktorátus volt.

Az egyik volt a kánonjogi doktorátus, másik a római jogi. Voltak egyetemek, amelyek elsősorban a kánonjogra specializálódtak, voltak amelyek a római jogra, de általában mind a kettőt tanították. Ha valaki

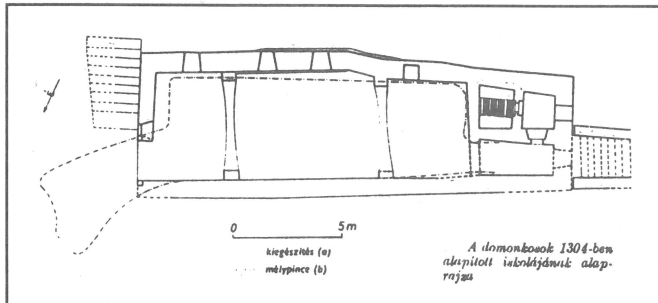
A bécsi egyetem 1384-ben. (Az egyetem korabeli okmányai alapján készült múlt századi ábrázolás)

mind a kettőből letette a doktorátust, akkor doctor utriusque iuris lett. Talán emlékeznek rá, hogy a régebbi időkben a magyar jogászok is így nevezték magukat. Apámat is, aki jogász volt doctor utriusque iurisnek nevezték, noha abban az időben már nem volt különválasztva a két kar.

A harmadik kar, amit mind a jog, mind közvetlenül az artes után lehetett elvégezni a legmagasabb, a teológiai kar volt, ahol az egyház számára képezték ki a teológusokat. Itt alakult ki legpregnansabban a középkori oktatási rendszernek a vitatkozás tanítói módszere, amiről sokat tudunk és ma skolasztikus módszernek neveznek; nem véletlen, hogy a filozófiának és a teológiának az egyik ága épp a skolasztika volt. Aquinói Szent Tamás pl. a skolasztikus filozófia és teológia egyik nagy alakja volt. Természetesen filozófiát is tanítottak a teológián. A skolasztikus módszerben a tanár már az előadásában is a vitára koncentrált. Azt mondja – ez és ez a tétel, próbáljuk bebizonyítani, hogy ez igaz-e vagy nem, egy, két, három stb. dolog szól ellene – felsorolja tételesen, ezzel szemben lehet mondani – felsorolja az ellenérveket. Egymás mellett vannak érv sorozat ellenérv sorozat és utána jön a konklúzió, az összefoglalás. Ahol ebből a kettőből végül is kiderül, hogy a tétel igaz-e vagy nem igaz, vagy nem teljesen igaz.

A tanításnál és a vizsgáknál is ezt játszották el.

Valamelyik korábbi szerzetesekről tartott előadásomban említettem azt az esetet éppen Aquinói Szt. Tamással kapcsolatban, ami az egyik nagyon jó példája ennek az egész skolasztikának, hogy a párizsi egyetemen Albertus Magnusnak, Nagy Szent Albertnek volt tanítványa, aki szintén domonkos szerzetes volt mint ő, de soha nem vett részt a vitákon – ezért a hallgató társai „néma ökröknek” nevezték –, egy alkalommal professzora azt mondta a többieknek mikor gúnyolódtak a „néma ökrön”: „Ide figyeljetek, ha ez a „néma ökr” egyszer el fog bödülölni, akkor olyat fog, hogy az egész világ meghallja.” Noha azt mondják, hogy a tanítvány nem emelkedik a mestere fölé és Albertus Magnus tényleg nagy mester volt,

de azért Aquinói Szt. Tamás mégis csak nagyobb volt mint ő, és bödülését tényleg meghallotta az egész világ, mert gyakorlatilag a középkori filozófiának az egyetlen olyan képviselője, akinek a tanítása ma is élő és nagyon sok tudós által vallott filozófiai elv. Ma neotomikus néven említjük a Aquinói Szt. Tamás-féle filozófiát.

Ezek voltak az egyetemek.

Illusztráció egy Budán megjelent, XVI. század eleji latin nyelvtankönyvből

lett rendelkezzen, de egyes állások is egyetemi fokozatokhoz voltak kötve. Ez elsősorban egyházi állásokra vonatkozott, éppen azért, hogy az egyetemek megfelelő népszerűségűek legyenek. A zsinatok mellett voltak, hogy a székeskáptalanokban a kanonoki testületek tagjainak egy meghatározott százalékban egyetemi végzettségűnek kellett volna lennie. Azért mondom, hogy volna, mert Magyarországon például ezt soha nem tudták betartani.

Egyre jobban igényelte az egyház a kánonjogi doktorokat, a világiak pedig a római jogi doktorokat, amiből az következett, hogy az egyetemek sohasem tanították – legalább is a középkor végéig –, a helyi szokásjogot. Viszont az egyes országokban, mielőtt az egyetemek létrejöttek volna kialakult egy bizonyos szokásjog, amit nem tanítottak egyetemen, így nem volt feltétlenül szükséges az egyetemi végzettség bizonyos állások betöltéséhez. Nem véletlen például az, hogy Angliában – talán még ma is – hosszú ideig az volt a szokás, hogy (hát ezt nehéz lefordítani, mert „inn”-nek nevezik, amit szószerint kocsmát jelent.) az ügyvédek ilyen „inn”-nek nevezett közösségekben voltak és vannak összegyűjtve és ezen belül gyakorlatban tanulták meg az ügyvédi mesterséget. Gondolom manapság már azért a jogot is elvégeztetik velük. Bizonyos fokig a magyarországi jogban is van ennek párhuzama, először ügyvédbojtárnak (ügyvédjelölt) kellett lenni ahhoz, hogy valaki ügyvéd legyen.

Először nem sok egyetem volt; országonként 1–2 Németországban Kölnben volt a legkorábbi egyetem. A XIV. sz. közepén jött az egyetem alapítási hullám, mikor is egyre több helyen alakultak egyetemek, így például Közép-Európában a rövidesen említendő pécsi egyetem, a bécsi, a prágai és krakkói egyetem is ekkor alakult. Ez a négy egymással szomszédos és rokon fejlődésű ország egy időben, a XIV. sz. közepén alapított egyetemeket. Utána is rendszeresen jöttek újabb és újabb egyetem alapítások. A középkor végén voltak olyan országok, ahol tucatnyi egyetem volt már; pl. Németországban, Franciaországban, Olaszországban, Spanyolországban. Angliában az oxfordi és a közben megalakult cambridge-i.

Arról is lehetne beszélni, de most erre nincs túl sok időnk, hogy az egyetemeken belül különböző iskolák alakultak ki; bizonyos egyetemek egy-egy szakra specializálódtak. Nagyon nagy szokás volt már a középkorban, hogy valaki megkezdte az egyetemi tanulmányait az egyik egyetemen

és folytatta a másikon, esetleg befejezte egy harmadikon. Így többet és többet tanult és tudott, valamint többfelé megfordult.

Azt is meg kell jegyezni, hogy az egyetemeknek hihetetlenül nagy autonómiájuk volt. Miután pápai védelem alatt álltak – hiszen pápai engedéllyel rendelkeztek – ezek szerint az egyetemek belső ügyeiben az egyházi főhatóságot beszámítva az égvilágon senkinek se volt beleszólási joga. Az egyetemisták egy városon belül független közösséget alkottak; a diákok felett nem a helyi bíróság ítélkezett, hanem maga az egyetem. Épp ezért volt az egyetemeknek saját börtöne. Európában minden egyetemi városról Európában fennmaradtak feljegyzéseink, amik azt mutatják, hogy a városi polgárság és a diákok között igen gyakran nagyon komoly harcok is kitértek. A diákok ugyanis kocsmáztak, verekedtek stb... jártak egyik egyetemről a másikra, közben mulattak, szórakoztak, olykor verset írtak, dalokat költöttek. A Carmina Burana ének gyűjtemény is az ilyen vagáns diákoknak műve. Nézzük a magyarországi helyzetet!

Említettem már, hogy a XII. sz. vége óta a magyarok szép számmal fordulnak meg külföldi egyetemeken; Párizsban, Olaszországban, Angliában. Mindenütt kimutathatóak a magyar diákok és ezek hazaérkezvén elég nagy szerepet játszanak a hazai közéletben, így pl. elsősorban a püspökök között. Sőt azt kell mondani, hogy mielőtt az egyetemek megalakultak, már akkor is jártak külföldre magyarok tanulni. A XII. sz.-i magyar főpapokról igen elismerő véleménnyel vannak a külföldiek. Arról a bizonyos Lukács esztergomi érsekről, aki nagy politikai szerepet játszott az III. István és III. Béla és illetőleg a két ellenkirály II. László és IV. István uralkodása idején tudjuk – mégpedig egyik diáktársának, Walter Magiszternek, egy angolnak a művéből –, hogy együtt tanult vele egy párizsi iskolában. Ebben az emberben, aki egyébként pápább volt a pápánál és nem volt hajlandó III. Bélát megkoronázni mert az az ortodox Bizáncból jött haza, diáktársa szerint minden tudomány benne volt.

Ha vannak tehetséges magyarok, akik külföldi egyetemre járnak, akkor valószínű, ha nálunk is lesz egyetem, akkor nagy tömegben fognak jönni.

Az egyetem valóban létre is jön az 1360-as években Pécsen, ahol egy Vilmos nevű pécsi püspök segítségével Nagy Lajos királyunk alapítja az egyetemet. Vilmos lesz az egyetem kancellárja. Úgy tűnik a régészeti kutatások alapján, hogy valószínűleg (de nem teljesen bizonyíthatóan) az egyetem középkori épülete az lehetett, amit a Székesegyház mellett feltártak.

Persze ez nem volt nagy épület úgy mint általában az első egyetemek, néhány előadóteremből álltak. A diákok kollégiumokban laktak, ami diákszálló-szerűségnek felelt meg. Azt még elfelejtet-

tem mondani ami még lényeges dolog, hogy az egyetemek nemcsak karokra tagolódtak, hanem nációnkra, nemzetekre is. Ezekbe is be kellett iratkozniuk. Például ha egy magyar diák Párizsba ment tanulni, akkor ő az angol nemzetbe kellett, hogy beiratkozzon. Tehát az angol nemzetnek a tagjai voltak többek között a magyarok is. Bécsben volt egy magyar nemzet is, de ahhoz tartoztak pl. a sziléziaiak és a csehek is. Volt egy rajnai és egy osztrák nemzet is. Attól függően, hogy milyen számban mennek egy-egy egyetemre a külföldiek, attól függően alakulnak ki a nemzetek, ezeknek szintén saját autonómiájuk volt. Természetesen fizetniük kellett, hogy bejussanak, és ott tanulhassanak, ez rang szerint volt megszabva. Egy magasabb papi állású vagy arisztokrata fizetett a legtöbbit, kisebb papi állású vagy nemes kevesebbet, polgár még kevesebbet, és így lefelé. Voltak azok akiket pauper-nek, szegénynek neveztek, ők viszont fel voltak mentve.

Ha az ember végig nézi az egyetemi anyakönyveket – én sokat foglalkoztam a magyarországiak külföldi egyetemre járásával – néha elneveti magát. Kiderül, hogy az egyik oldalon egy dús gazdag arisztokrata magyar írta magát esetleg még nem nemesnek is, hogy kevesebbet fizessen. Ugyanakkor csóró, szegény kisnemes

magát arisztokrataként iratja be és kifizeti a díjat, mert nyilván hiúság volt benne, ezért büszkélkedni akart a származásával és inkább többet fizetett, mint kellett volna. Ezeket persze nagyon nehéz volt ellenőrizni az egyetem vezetőségének, ha például bement egy diák és azt mondta szegény vagyok, nem tudok fizetni vagy, hogy én egy nagy úr vagyok és fizetek. Néha a ruháján is meg lehetett ezt látni, de nem tudhatták róla milyen az anyagi helyzete.

Félévek voltak az egyetemeken, mégpedig úgy – ahogyan még most is Németországban divat, nem úgy mint nálunk, nem őszi és tavaszi félév volt, hanem téli és nyári félévek. Tavasszal és ősszel pedig nem volt tanítás.

Visszatérek megint a magyar egyetem alapításához. A pécsi egyetem kétségkívül létezett, egy baj volt azonban körülötte, hogy nem tudjuk

mikor szűnt meg. Minden jel arra mutat, hogy Nagy Lajos halálával megszűnt. Vannak pécsi lokálpatrióták, akik próbálják igazolni, hogy ez mindvégig megvolt. Ezt nagyon egyszerűen meg lehet cáfolni, mivel annyira gyakori volt, hogy valaki átmenjen az egyik egyetemről a másikra és minden magyarországi egyetemről vannak olyan adatok a rövid fennállás idejéből, hogy egy fokozatot Magyarországon megszerezve átmenjenek egy másik egyetemre. Ugyanis ha beiratkozott valaki, hogy tanuljon, akkor a saját érdekében is meg kellett mondania, hogy van már egyetemi fokozata és melyik

Városi iskola belseje – kép egy, a XV–XVI. század fordulóján Magyarországon is használt tankönyvből

Éneklő fiúk egy 1496-ban megjelent iskoláskönyvből

egyetemről kapta azt. Ha a pécsi egyetem működött volna a XIV. sz. vége után, akkor óhatatlanul kellene találni valamelyik egyetemen bejegyzést, hogy X. Y. pécsi babérkoszorús, de miután ilyen adat nincs, elképzelhetetlen, hogy Pécsről senki sem tanult volna tovább. Még egy ok bizonyítja megszűntét, miért kellett volna egy új egyetemet alapítani.

Még egyet szeretnék hozzátenni a pécsi egyetemről, miszerint el volt terjedve egy időben a pécsi egyetemi beszédekről egy nézet, ugyanis fennmaradt egy kódexben egy szentbeszéd gyűjtemény amit bizony nyomok alapján a kutatás egy időben úgy értékelt, hogy a pécsi egyetemen tartott egyházi beszédek gyűjteményének tarthatjuk. Bár ez vitatott kérdés, jelenleg a többség ezt így nem fogadja el vagy legalább is nem úgy, hogy ez itt alakult volna ki Pécsen.

Miért Pécsen alakul ki és miért szűnik meg olyan hamar az egyetem. Valószínűnek lehet tartani, hogy azért kerül az ország szélére Délre, mert a szomszédos Boszniában el volt terjedve a bogumil eretnokség és arra gondoltak, hogy innen lehet majd a bogumilok elleni térítést végezni, esetleg azért, hogy megakadályozzák, hogy Olaszországba menjenek a diákok tanulni. Mindenesetre nem az ország közepén lévő egyetem és lehet, hogy a későbbi püspökök nem voltak érdekelve, hogy ezt tovább fenntartsák. Végül is azt kell elfogadnunk, hogy az egyetem megszűnt.

A következő egyetem az Óbudai, ami kb. 30 évvel később, 1395-ben Zsigmond által lett alapítva. Az ötlet tulajdonképpen nagyon jó volt, mert az ország központja, ugyanakkor nem maga a főváros Buda, tehát nem kell attól félni, hogy agyonverik egymást a diákok és a városi polgárok. Nem utolsó sorban azért, mert Óbudán van egy egyházi testület, az óbudai társaskáptalan, amelyik nagyon gazdag testület volt és annak a prépostja (akinek a királyi kancelláriában is vezető állása volt) lett az egyetem kancellárja. Ez azt jelentette volna, hogy más külföldi egyetemek példájára az óbudai káptalan javadalmi szolgálhattak az egyetem professzorainak eltartására. Valóban úgy tűnik, hogy ez volt a cél és talán a kezdetekben ezt be is tartották. Nem elég az, hogy egy egyetemet létesítenek, de a tanárokat is el kell látni, fizetést kell adni. A diákok ugyan fizetnek, de ha sok a szegény, akkor nem biztos, hogy ebből elegendő pénz kijön a tanárok eltartására. Nem véletlen, hogy ma is van az oxfordi vagy cambridge-i egyetemen olyan professzori status, amelyik mellé oda van téve egy jegyzet, hogy például a Történelem Chichele Professzora. Aki ezt a statust megkapta, viseli annak az úriembernek a nevét, aki az álláshoz a pénzt biztosította. Tehát kellett erre javadalmat biztosítani; úgy látszik az óbudai káptalan erre alkalmas volt, mégsem lett belőle semmi. Úgy tűnik, hogy az óbudai egyetem az első időben hamarosan vegetálni kezdett és még Zsigmond alatt újra alapították. Itt már több adat van az itt végzett emberekről, akik más egyetemeken folytatták tanulmányaikat. Tudunk nem egy professzorokról, sőt arról is, hogy az egyetem képviselői résztvettek a többi egyetemek képviselőivel együtt az 1414–18 között Konstanzban tartott zsinaton.

Tehát Óbudán működik az egyetem és a jelek szerint elég jó nevű

Egyetemi előadás (korabeli metszet a krakkói egyetem könyvtárából)

emberek is tanítottak itt, ennek ellenére néhány év után egyszerűen eltűnnek az Óbudán végzetekről való feljegyzések. Valószínűleg a király nem volt annyira érdekelt a dologban, részben a későbbi prépostok sem voltak érdekelve fenntartásában.

Van még egy ok, de azt csak a harmadik egyetem elmondása után fogom említeni, mert mindhárom egyetem megszűnésével kapcsolatban van.

Óbuda megszűnt, Pécs megszűnt. Az 1460-as években merül fel újból az egyetem alapítás gondolata, most már Mátyástól. Nem is ő, hanem inkább Vitéz János

esztergomi érsek volt az ötlet adója. Meg is szerezték a pápai engedélyt és 1467-ben Pozsonyban megalakult az egyetem.

Itt is vannak adataink idekerülő diákokról, itt végzetekről, sőt, ami egészen véletlen dolog 1–2 közjegyzői oklevél is fennmaradt – egészen más ügygel kapcsolatban, amiben egyetemi hallgatók vesznek részt tanúként az aktusnál, amiből az derül ki, hogy ezek részben papok voltak, de néhány nemes is volt közöttük.

Itt is megvoltak a karok.

Az a probléma, hogy ez is egy társaskáptalanhoz volt csatolva és ennek a prépostja lett az egyetem kancellárja. Érdekes módon a prépost a 80-as évek végéig él, de már a 70-es évek második felétől nincs adat a pozsonyi egyetemről. Később az egyetem épületét is eladományozzák.

Volna még egy negyedik variáció is, ami felett sokat vitakoztak, hogy a budai domonkos főiskolát, ami itt volt a hátunk mögött a Hilton épületében, akarta volna Mátyás egyetemmé átalakítani. E mellett és ellen is lehet érveket felhozni, azt tudjuk, hogy 1509–10 táján II. Ulászló külföldi tanárokat hozat ide, de minden jel szerint – legalább is az én véleményem szerint – itt nem egyetem alapításról van szó, hanem a domonkos rend tartományi főiskolájáról és annak a felértékeléséről. Ugyanis függetlenül az egyetemektől a kolduló rendek, szemben a monasztikus rendekkel szorgalmazták az egyetemre járást a tagjaiknál, de ettől függetlenül rendtartományonként tartományi főiskolát koztak létre, amely bizonyos alap képzettséget nyújtott, amivel akár egyetemre mehetett valaki tovább, akár elegendőnek tartották a pasztorációhoz azt a tudást, amit ott szereztek. Ezek a főiskolák részben az artes, részben teológiai tudást nyújtottak és amit tudunk a budai domonkos főiskola tanáraitól, az is erre a két irányzatra utal, de ez nem adott olyan fokozatot, mint az egyetemek.

Ezek után jön a nagy kérdés vajon miért nem sikerül egyik alapítás sem annak ellenére, hogy nem messze tőlünk, Bécsben v. Prágában vagy Krakkóban nagyon jó egyetemek voltak.

Először néhány számot mondanék. Megvizsgáltam 1440–1514 között két egyetem magyar hallgatóit és kiderült, hogy a 75 év alatt 6182 magyar tanult Bécsben és

Krakkóban, ami évi átlagban 82 főt jelent.

Tehát ennyi magyar tanult ebben az időben külföldön csak ezt a két egyetemet számítva. Olasz egyetemeket, Lipcsét, német egyetemeket nem számítva, csak ezt a két legközelebbit. Hozzá kell tenni, hogy a magyarok, akik olasz egyetemre jártak, azok 95%-ban az artes

Tisztásgéviselők a pódovai egyetemen

valamelyik fokozatát vagy mindkettőt Krakkóban vagy Bécsben szerezték meg, sőt gyakori volt az az eset, hogy valaki Bécsben v. Krakkóban baccalaureus artis a másikon magister artis lett és azután valamelyik olasz egyetemen kánonjogból v. római jogból tanult tovább.

Tehát 82 ember tanult átlag évente Bécsben és Krakkóban. Volt amikor 5–6, máskor 130. Ez azt jelenti, hogy csak a magyar hallgatókból annyi diák tanult külföldön, amennyi egy magyar egyetemet eltarthatott volna. Hozzá kell persze tenni, hogy Krakkóban is, Bécsben is nem csak magyarok tanultak, hanem németek, lengyelek, csehek stb. is.

Még egy érdekes dolog: ha megnézem ezeknek az embereknek a származását, akkor kiderül, hogy a 6000 valahány embernek 61%-a 138 helységről került ki, ez Magyarország valamennyi városát és a leggazdagabb és legtekintélyesebb mezővárosait jelentette, amiből az következik, hogy ha a többi mezővárost is hozzászámítom, akkor legalább a 3/4 része az egyetemre járó magyaroknak városi, mezővárosi polgári származású volt. Nemes nagyon kevés volt köztük, valamint ritkán arisztokrata. Nagyon érdekes egyes arisztokrata, nemes családra volt jellemző, hogy tagjait egyetemre küldték, másiktól viszont egyet nem találni. Volt olyan család ahol mindenki vagy legalább minden generációból egy járt egyetemre, a többségnél azonban egy sem.

Kétségtől való tény az, hogy 138 városból és mezővárosból került a 2/3 része az egyetemre járónak. Ha viszont csak a nyolc legjelentősebb magyar várost veszem, akkor az összes egyetemi hallgatók 19% ezekből került ki.

Teljesen világos, hogy az egyetemre járás a városi polgárságot érinti. Ez nem csak magyar sajátosság, külföldön is az egyetemi hallgatóknak tekintélyes része polgári származású volt, bár ott a nemesek nagyobb aránya tanult egyetemre.

Ezek a polgári egyetemet végzett emberek bekerültek valamilyen hivatalba, papok lettek és kaptak egy jó javadalmat – most külföldiekéről beszélek – és még karriert is csináltak.

Magyarországon mégis mi gond volt ezen a téren? Most jön a dolognak a másik oldala, hogy csak igen-igen

kevés emberről lehet kimutatni abból a 6182-ből, hogy egyáltalán valamiféle egyetemi fokozatot szerzett; legjobb esetben egy baccalareusságot vagy magiszterséget esetleg még azt sem, hanem tanult 1–2 évet és utána hazajött, nem téve le a vizsgáit. Hát akkor miért ment egyáltalán egyetemre? Részben azért nem tette le a vizsgákat, mert megbukott, mert buta volt, nem sikerült neki a vizsga, de ez nem elegendő magyarázat.

Egyet elfelejtettem mondani: hogy miután az artes kara előkészítő tanulmányokat nyújtott, elvileg nem kellett előtte más iskolát végezni, bár sokan már előtte tanultak valahol; 14 éves kortól valaki már egyetemre járhatott. Adat van is arra, éppen budai polgár gyerekről állapítják meg, hogy egyetemi hallgató Bécsben és 14 éves, kb. 2–3 év alatt letehetette a baccalareusi vizsgát, 4–5 év alatt összesen a magiszteri vizsgát, így végezhetett. Fennmaradt egy budai polgár gyerek naplója, amelyben saját egyetemi tanulmányairól is megemlékezik – Kakas János budai polgár Bécsben lett artium baccalaureus; 24 éves korában Krakkóban leteszi az artis magiszteri vizsgát, nyomban az egri székeskáptalani iskola vezetője lesz és büszkén bejegyzí a naplójába, hogy „...24 éves koromban igazgattam az egri iskolát”. Ott marad néhány esztendeig, 28–30 éves korában elmegy Bolognába, ahol 4 évet tanul jogot, majd úgy látszik, hogy megbukik a vizsgán és átmegy a szomszédos Padovába, ahol egy hónap alatt leteszi a doktori vizsgát. Így azután hazajött, mint padovai doktor és Pécsen kapott egy kanonoki állást.

Miért mondtam el ezt a példát azonkívül, hogy érdekes történet? Azért mert a székeskáptalani iskola a legmagasabb színvonalú iskolák közé tartozott; ha tehát egy 24 éves fiatalember, aki február elején leteszi a magiszteri vizsgát és egy hónappal később kormányozza az egri iskolát, ez azt jelenti, hogy nem volt elegendő megfelelő végzettségű, aki odakerüljön. Ez is bizonyítja, hogy kevés a végzett ember. Az a Kisvárdai János, akinek a tankönyve fennmaradt, pontosabban az előadásainak a jegyzete maradt fenn, aki a sárospataki városi iskolának volt a vezetője, Krakkóban végzett baccalaureus, tehát még mesteri fokozata sem volt és a sárospataki iskola élére került. Jól tanított, amit onnan tudunk, hogy az egyik diákja lejegyezte az előadásait, amiből kiderül, hogy a teljes artes anyagát előadta, noha nem is volt magiszter. Ez a diákja, egy mátészalkai vargának a fia, annyira jól megtanulta, hogy mint esztergomi érsek és Magyarország főkancellárja esett el a mohácsi csatában; Szalkai László Szalkai Kódex ábrázolások. Soha többet nem tanult, egyetemre nem járt, de többek között jó latin verseket is írt. A jegyzetek azért maradtak fenn, mivel Szalkai László esztergomi érsek volt, az érseki levéltár megőrizte a feljegyzéseit.

Ez már megint egy következő érdekességet mutat. Szalkai László mind az állami ranglétrán, mind az egyházin a legmagasabb fokozatra jutott. Ha valaki egyetemi végzettség nélkül ilyen magas fokozatot nyerhet el, akkor teljesen felesleges külföldön egyetemre járnia. Akkor mégis minek mentek annyian egyetemre külföldre? Megint csak az a helyzet, hogy városi polgár gyerekekről van szó, akik kapcsolatokat teremtettek, amit később az üzleti életben gyümölcsöztetni lehet. Ha mégis rászánom magam, hogy letegyem a vizsgákat akkor, csak kapok egy kanonoki stallumot. A magyarországi káptalanok zömében lehetett valaki kanonok egyetemi végzettség nélkül is, de ha hazajön az előbb említett fiatal ember Bolognából kissé kérdéses padovai doktorátusával, nyomban kanonok lesz Pécsen. Egyébként a később esztergomi érsek és főkancellár Szalkai közvetlen elődje Szatmári György pécsi püspök örült, hogy van neki egy jogi végzettségű embere.

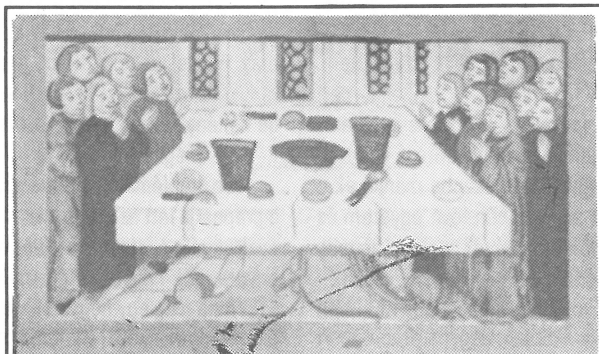
Tehát az én véleményem szerint – ami lehet, hogy téves –, nem mindenki

ért vele egyet: a magyarországi egyetemek azért nem tudtak meggyökerekedni, mert az állami hivatalokban fontosabb volt a gyakorlatban megszerzett hazai szokásjog ismerete, mint a jogi végzettség. Az egyháznak pedig legföljebb az egyházi bíróságon van igénye kánonjogászokra, különben bárki lehetett megfelelő összekötéssel kanonok. Az összekötés alatt nem származást értek, mert a kanonokok zöme ugyancsak városi vagy mezővárosi származású volt és nem nemes, bárki csinálhatott egyházi karriert. Szóval nincs szükség egyetemre. Ettől függetlenül a nem egyetemi rangú iskolákba többnyire egyetemre járt tanítók kerültek, főleg a városi és káptalani iskolákba. A Kisvárdai János-féle jegyzet alapján lehet mondani, hogy amit az artes fakultáson tanítottak az egyetemeken, azt meg lehetett tanulni a hazai iskolákban.

Befejezésül egy példával szeretném ezt illusztrálni. Amikor 1510 körül pestisjárvány volt Bécsben, az ottani professzor a budai iskolamesterhez küldte el a diákjait, hogy a járvány elől meneküljenek Budára azzal, hogy ő teljesen bízik abban, hogy a budai iskolamester ugyanarra meg tudja őket tanítani, amire ő tanította volna. Nyilván utána levizsgáztatta őket amikor visszajöttek, de teljes lelkiyugalommal átengedi őket oda.

Bár középkori egyetemeinkről és iskoláinkról, a középkori művelődésről hosszasan is lehetne beszélni még, most az idő előrehaladtával itt befejezném, hogy a kérdéseikre is válaszolhassak.

Köszönöm a figyelmüket.

Imádság étkezés előtt.
Mind ebédre, mind vacsorára fél font húst kaptak a kollégisták.
Minden étkezéshez járt bor is.